

فرمبند

دائرة های معماری رستنی ایران

سعید فلاح فر

سرشناسه:	فلاح‌فر، سعید ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور:	فرهنگ واژه‌های معماری سنتی ایران / سعید فلاح‌فر.
وضعیت ویراست:	ویراست ۲
مشخصات نشر:	تهران: کاوش‌پرداز، ۱۳۸۷.
مشخصات ظاهری:	۲۹۲ ص.
شابک:	ISBN: 978-964-2665-60-0
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۲۹۲ - ۲۹۳.
موضوع:	معماری ایرانی -- اصطلاح‌ها و تعبیرها.
موضوع:	معماری بومی -- واژه‌نامه‌ها -- فارسی.
رده‌بندی کنگره:	۱۳۸۷ ق ۴ ۷۷ ف / NA ۱۳۸۰
رده‌بندی دیویی:	۷۲۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی:	۱۵۲۱۸۴۲

● فرهنگ واژه‌های معماری سنتی ایران

- مؤلف: سعید فلاح‌فر
- ویراستار: آزاده دهقانی
- مدیر تولید: مهدی مرتضوی تبریزی
- لیتوگرافی: طراوت
- چاپ: اصلانی
- صحافی: کیمیا
- شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه
- ویرایش دوم، چاپ اول، تهران بهار ۱۳۸۸
- ناشر: کاوش‌پرداز
- قیمت: ۵۰/۰۰۰ ریال
- شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۶۶۵-۶۰-۰

مراکز پخش: پخش کتاب ویستا

- تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، بن بست نیک‌پور، پلاک ۱۲ واحد ۲ تلفن: ۶۶۲۸۲۹۵۷ - ۶۶۲۹۹۵۹۱
- کتاب فروشی پرهام: تهران، خیابان انقلاب، ابتدای خیابان ۱۲ فروربین، پلاک ۲/۲ تلفن: ۶۶۲۶۸۲۳۵
- فروش اینترنتی و online از طریق سایت آی‌آی‌کتاب (www.iiketab.com)

کلیه حقوق چاپ و نشر محفوظ است.

با تشکر از استاد گرانقدرم

زنده یاد جناب آقای دکتر باقر آیت الله زاده شیرازی
که از شیوه صبورانه تدریس ایشان بسیار آموخته ام.
و با سپاس از همه استادان ارجمندم
که از کلاس و تألیفاتشان بهره برده ام.

مقدمه

۱- گفتگو ممکن نیست جز به زبان مشترک. بر ماست که وارث شایسته‌ای باشیم میراث عزیز و شکوهمندی را که نیاکان هوشمند و هنرمندان به ما سپرده‌اند. و آهنگ این کلام و هزاران بنا، بهانه‌ای است که ما را به لحظه‌های غرور آفرین معماران و هنرمندان سال‌های دور و نزدیک می‌برد. آنچه می‌آید تلاشی است برای کمک به این پیوستگی و حفظ و فهم این زبان مشترک.

۲- لازم به توضیح است که علاوه بر واژه‌های دقیقاً تخصصی معماری، شهرسازی و تزئینات وابسته به معماری، دسته‌ای از اصطلاحات نیز همچون «ناوک» و «دستک» و نام ساختمان‌هایی با کاربری ویژه مثل «دارالحکومه» و «ضرابخانه» و... با این استدلال که ممکن است در تعاریف فضاهای معماری مکرراً به کار روند به این فهرست اضافه شده است. همچنین است مجموعه‌ای از عبارات و اصطلاحات مربوط به قنات و قنات‌سازی و... که نقش حیاتی در ایجاد تمدن‌ها داشته و با مفاهیم معماری و شهرسازی ایران درآمیخته است.

۳- البته نمی‌توان انتظار داشت که این اندک، لزوم مراجعه به دیگر کتب مرجع و معماری را رفع کند. از این رو لیستی از بعضی منابع معتبر برای دستیابی به اطلاعات کافی در آخر این کتاب معرفی شده است.

۴- اختلاف شکل ثبت شده بعضی از واژه‌ها و گوناگونی گویش‌ها ممکن است یافتن آن را مشکل کند. بخشی از این تغییرات را شاید بتوان به قاعده درآورد. از جمله آنچه در ضمیمه مربوط به این نوع تغییرات آمده است و می‌تواند کمک‌حال خوبی در جستجوها باشد.

۵- بی‌گمان تصور اینکه در این مقوله می‌توان کاری کامل یا بی‌نقص و عاری از کاستی ارائه داد چیزی جز جنون نمی‌تواند باشد. اما از آن جا که با مشکل ارائه مطالب تخصصی و قابل فهم بودن آن برای همه اهل خانواده معماری سنتی و ایرانی آشنایی داشتم مرا بر آن داشت تا به گونه‌ای در حداقل حجم ممکن پاسخگویی نیازهای دانشجویان و اهل فن در مراجعه به متون و گفتگوها باشم و با پرهیز از شاخ و برگ‌ها و حواشی امکان مطالعه آزاد آن را هم مهیا کنم.

۶- بی‌گمان تعامل و تبادل واژه‌های اصیل فارسی با زبان‌های دیگر - خصوصاً عربی و ترکی - تفکیک آن‌ها را که اغلب چندان هم ضروری نیست، مشکل و گاه حتی غیرممکن می‌کند. بخشی از این واژه‌ها با کمک قواعدی قابل شناسائی است و بخشی دیگر نیاز به پیگیری‌های تاریخی دقیق‌تری دارد که پرداختن به آن مجال و فرصتی دیگر می‌طلبد.

۷- دیگر اینکه هیچ آغازی بر این کتاب شایسته نیست مگر با یادی از پیر معماری سنتی ایران دکتر محمدکریم پیرنیا که حضور مهربانش در جای‌جای خاطرات ما برای همیشه باقی است.

۸- همچنین خط به خط این مجموعه در نمی‌گرفت مگر با همت دوستانی که تاب لحظه‌های نوشتن بسته به ایشان است.

۹- و کلام آخر بعد از همه سپاس و درود تقاضای یاری است و چشم‌به‌راهی انتقاد و پیشنهاد و آنچه شایسته افزودن به این اندک است. انشاءالله

سعید فلاح فر

پائیز ۱۳۷۸

بعد از نشر اولین چاپ این کتاب تا تجدید چاپ، وقایع خوش [و ناخوشی] اتفاق افتاد. از جمله منابع مکتوب زیادی در مورد معماری سنتی ایران تألیف و منتشر شد که برای هنرجویان راه‌گشا خواهد بود. برخی از این اسامی به فهرست منابع اضافه شده است. همچنین تحقیق شایسته‌ای با انتشار کتاب «فرهنگ مهرازی» به ثمر رسید، در خور تقدیر.

سوء استفاده از این کتاب نیز حکایت تلخی بود که جز گذشت چاره‌ای نبود، اما در تعویق و تکمیل و چاپ مجدد این واژه‌نامه بی‌تأثیر نبود. البته لازم می‌دانم از زحمات دوستان ارجمند آقایان جعفر بدوستانی و سید مهدی مرتضوی تبریزی که همواره مرا در امور نشر همراهی و حمایت کرده و ذوق رفته را باز آورده‌اند، و سرکار خانم آزاده دهقانی که برای ویراستاری این نسخه حوصله، دقت و شوق بسیاری به کار برده‌اند، تشکر نمایم.

در جمع‌آوری و ضبط مدخل‌ها گاهی به واژه‌هایی برخورد شده است که شرحی رسماً بر آن نیافته‌ام و یا گاهی حتی هیچ توضیح قابل درجی از آن در دسترس نبوده که برای تکمیل بیشتر مجموعه به همه آن‌ها اشاره شده است. امیدوارم علاقه‌مندان فرهیخته در تکمیل این نواقص ما را یاری نمایند.

راهنمای برخی تبدیلات و تغییرات در شکل واژه‌ها

در ثبت و انتقال بخش بزرگی از اصطلاحات معماری همچون دیگر زمینه‌ها به دلایل گوناگون، از جمله تفاوت در گویش‌ها، تفاوت زبان عامیانه با زبان رسمی و کتابی و همچنین بعضی اختیارات نگارشی و ... اختلافات قابل توجهی دیده می‌شود که نوشتن تمامی اشکال آن‌ها را مشکل می‌کند. برای آشنایی بیشتر و سهولت مراجعه به واژه‌نامه به تعدادی از این تغییرات و تبدیلات اشاره می‌شود تا با بعضی از این الگوها، دستیابی به قسمتی از واژه‌های ضبط نشده میسر گردد؛

۱- تبدیل «الف» به «واو» :	مثل دالان به دالون
	خانه به خونه
۲- تبدیل «او» به «اَ» :	مثل شالوده به شالْده
۳- تبدیل «کاف» و «گاف» :	مثل گول و کول
۴- تبدیل «دال» و «ذال» :	مثل گنبد و گنبذ
	آباد و آباز
۵- تبدیل «دال» و «ت» :	مثل کد و کت
۶- تبدیل «ب» و «پ» :	مثل بالار و پالار
۷- تبدیل «ط» و «ت» :	مثل طاق و تاق
	اطاق و اتاق
۸- تبدیل «نون» و «میم» :	مثل انبار و امبار
	لنبر و لمبر

تنبوشه و تمبوشه

- ۹- تبدیل «غ» و «ق» : مثل لغت و لقط
 ۱۰- تبدیل «ف» و «واو» : مثل کفل و کول
 ۱۱- تبدیل «ر» و «لام» : مثل دیوار و دیفال
 ۱۲- تبدیل «واو» و «ب» : مثل موال به مبال
 ۱۳- تبدیل «دال» و «ت» : مثل دیرک و تیرک
 ۱۴- تبدیل «ج» و «گ» : مثل آجر و آگور
 ۱۵- تبدیل «ژ» و «ج» : مثل آژده‌کاری و آجده‌کاری
 ۱۶- تبدیل «ز» به «س» : مثل سازو به ساسو
 ۱۷- حذف «ه» غیر ملفوظ : مثل لت به جای لته
 ۱۸- حذف بعضی حروف در تلفظ عامیانه : مثل پاستون به جای پای‌ستون
 ۱۹- حذف حروف غیر ملفوظ در زبان عامیانه :
 مثل چارسو به جای چهارسوق
 چارراه و چاراه به جای چهارراه
 هورنو به جای هورنور

۲۰- ثبت و کاربرد شکل معرب واژه‌ها : مثل خندق به جای کندک

جص به جای گچ

۲۱- بعضی تفسیرها و تأویل‌های شخصی : مثل به‌کاربردن مستراب به جای مستراح

۲۲- استفاده از برخی لهجه‌های بومی و محلی : مثل آسیو به جای آسیا و آسیاب

خنه به جای خانه

قله به جای قلمه